

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-7-83-44>

УДК 368.914(477)

Кучма О.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА НАДХОДЖЕННЯ КОШТІВ ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Анотація. В статті досліджено чинники, які впливають на розмір страхових внесків, які перераховуються до пенсійного Фонду України. Виокремлюються наступні чинники: дохід, з якого здійснюються відрахування, легальні відносини (трудові, цивільні), своєчасність сплати єдиного соціального внеску, розмір єдиного соціального внеску, доходи, які складають базу нарахування єдиного соціального внеску, джерела надходження коштів до Пенсійного Фонду України, не пов'язані із застрахованою особою та інші. Проаналізовано проблеми належного наповнення бюджету Пенсійного Фонду України та запропоновано ряд заходів по покращенню ситуації із надходженням платежів. Також надані пропозиції по удосконаленню законодавства – закріпити можливість на добровільних засадах збільшити до двадцяти відсотків максимальну величину бази нарахування єдиного внеску від встановленої Законом максимальної величини бази нарахування єдиного внеску.

Ключові слова: страховий внесок, пенсійне страхування, доходи, застрахована особа, страхувальник, страховик.

Kuchma Olha

Taras Shevchenko National University of Kyiv

FACTORS AFFECTING THE RECEIPT OF FUNDS TO THE PENSION FUND OF UKRAINE

Summary. The article examines the factors that affect the amount of insurance premiums that are transferred to the Pension Fund of Ukraine. The following factors are distinguished: income from which contributions are made, legal relations (labor, civil), timeliness of payment of the single social contribution, the amount of the single social contribution, income that forms the basis for the single social contribution, sources of funds to the Pension Fund of Ukraine, related to the insured person and others. The problems of proper filling of the budget of the Pension Fund of Ukraine are analyzed and a number of measures to improve the situation with the receipt of payments are proposed, namely: explanatory work in the media on the importance of legal work and wages. At the same time, it is desirable to focus on the negative consequences that may occur in the near future (non-payment of wages, calculation of reduced benefits due to illness, vacation pay, etc.), as some younger workers are skeptical of the negative consequences in perspective; to support business support depending on the good faith and obedience of the insured; the amount of salary of the employee of the controlling body should be influenced by the number of qualitatively recorded violations of labor legislation by the insured; The legislation should provide for the application of restrictive measures (for example, restrictions on travel abroad) to insurers-individuals and management of insurers-legal entities until the debt is repaid. In this area, abuses of legal relations are possible, aimed at minimizing the cost of paying the fee to the Pension Fund of Ukraine. For example, when concluding purchase and sale agreements, the parties determine a price that does not always correspond to the real one. In this situation, it is also necessary to carry out explanatory work in the media, indicating information from open sources (for example, a single state register of court decisions) about the negative consequences that may occur when the sale agreement is invalid. There are also proposals to improve the legislation – to consolidate the possibility on a voluntary basis to increase up to twenty percent of the maximum amount of the single contribution base from the maximum amount of the single contribution base established by law.

Keywords: insurance premium, pension insurance, income, insured person, insured, insurer.

Постановка проблеми. Законодавство в сфері пенсійного забезпечення регулює відносини через організаційно-правову форму пенсійного страхування як різновиду соціального страхування. Соціальне страхування передбачає здійснення страхових виплат за рахунок зібраних страхових внесків (частина єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціального страхування). При цьому, держава гарантує здійснення соціальних виплат (в тому числі, і пенсії) незалежно від обсягу зібраних страхових внесків, а відповідно до призначених розмірів. Таким чином, навіть у разі, якщо надходження коштів до Пенсійного фонду України

будуть менші, ніж розмір видатків за цей самий період, то для безперебійного пенсійного забезпечення необхідні доплати з Державного бюджету України.

Надходження та видатки за перший квартал 2018–2020 років відповідно до статистичної інформації, яка розміщена на сайті Пенсійного Фонду України [1], зображені на рис. 1.

Як бачимо, надходжень Пенсійного Фонду України недостатньо для виконання Пенсійним Фондом України зобов'язань в повному обсязі. І це постійна ситуація.

Співвідношення власних надходжень до Пенсійного Фонду України та доплати із Державно-

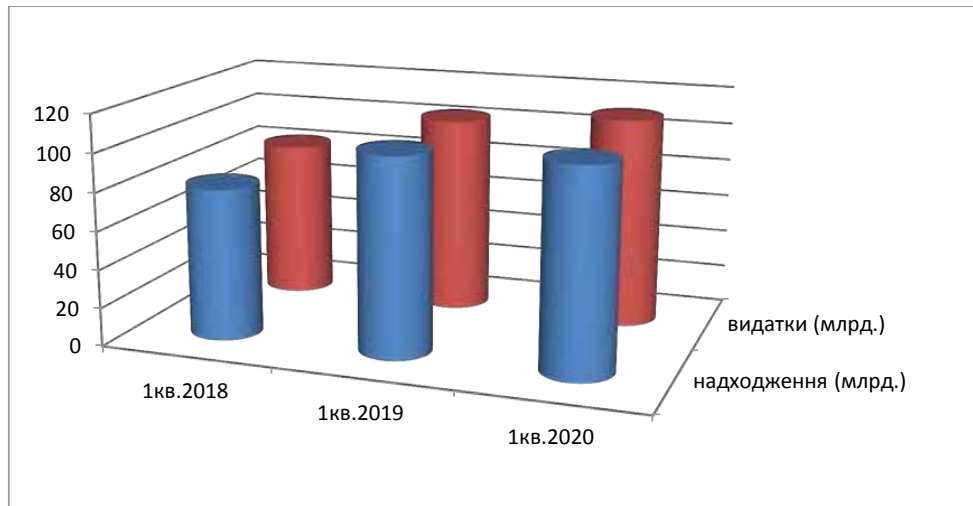


Рис. 1. Надходження та видатки ПФУ за перший квартал 2018–2020 роки

го бюджету України відповідно до статистичної інформації, яка розміщена на сайті Пенсійного Фонду України [1], відображені у таблиці 1.

Таблиця 1

Власні надходження ПФУ та доплати

| | власні надходження (млрд. грн.) | доплата із бюджету (млрд. грн.) | відсоток доплати |
|------------|---------------------------------|---------------------------------|------------------|
| 1 кв. 2018 | 44,2 | 35,6 | 44,61152882 |
| 1 кв. 2019 | 54,3 | 49,8 | 47,83861671 |
| 1 кв. 2020 | 66,2 | 40,4 | 37,89868668 |

У 2020 році зменшився відсоток доплати із Державного бюджету України, проте, він залишається ще доволі високим, щоб говорити про зменшення залежності виплат пенсій від доплат із бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

О.В. Адамик у статті «Класифікація власних коштів Пенсійного фонду України: проблеми правозастосування» запропонував покласти в основу класифікації доходів Пенсійного фонду України сутність поняття про її складові та зазначив, що внески на відшкодування фактичних витрат на виплату пенсій не є власними коштами, вони є отриманими зобов'язаннями з виплати пенсій і допомоги [2, с. 31].

О.Л. Кучма у публікації «Підстави підтвердження стажу роботи в шкідливих умовах» пропонує з метою стимулювання роботодавців вчасно проводити атестацію робочого місця, зобов'язати роботодавців компенсувати в подвійному розмірі Пенсійному фондові України витрати на виплату та доставку пенсій за віком на пільгових умовах, які призначені з врахуванням стажу роботи в шкідливих умовах, що підтверджений не результатами атестації (з 21.08.1992), а в інший спосіб [3, с. 143].

І.В. Панченко у статті «Фінансовий стан та основні проблеми діяльності Пенсійного фон-

ду України» наголошує, що у ході аналізу діяльності Пенсійного фонду України було виявлено, що її головною проблемою є дисбаланс дохідної та видаткової частин бюджету як наслідок системного порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і внутрішнього валового продукту [4, с. 47].

Н.А. Лаврук та Н.М. Грендей у публікації «Сучасний стан та прогнозування надходжень до Пенсійного фонду України» зазначають про дисбаланс структури доходів і видатків у результаті системного порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і внутрішнього валового продукту [5, с. 1010].

Виділення невіршених раніше частин проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості публікацій, зміни чинного законодавства, розвиток відносин у суспільстві спонукають до нових досліджень у означеній царині. Зокрема, потребують дослідженню можливості збільшення надходжень доходів до пенсійного фонду через призму чинників, які впливають на надходження коштів.

Метою статті є виокремлення чинників, які впливають на надходження коштів до системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, аналіз недоліків у їх функціонуванні та випрацюванні авторських пропозицій.

Виклад основного матеріалу. На стан надходжень коштів до Пенсійного Фонду України, значна частина яких є складовою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ) впливають різні чинники, і всі вони потребують аналізу на предмет зміни підходів до ефективності їх використання чи зменшення негативного впливу.

До таких чинників належать:

- дохід, з якого здійснюються відрахування;
- легальні відносини (трудові, цивільні);
- своєчасність сплати ЄСВ;
- розмір ЄСВ;
- доходи, які складають базу нарахування ЄСВ;
- джерела надходження коштів до Пенсійного Фонду України, не пов'язані із застрахованою особою;
- інше.

Зрозуміло, що чим вища заробітна плата (інший дохід, з якого справляється ЄСВ), тим більша сума буде перерахована до Пенсійного Фонду України. І оскільки легально багато працівників отримують мінімальну заробітну плату, то при підвищенні мінімальної заробітної плати збільшуються і надходження. Проте, законодавством передбачається крім підвищення мінімальної заробітної плати також і підвищення прожиткового мінімуму, в тому числі і прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. А даний фактор приводить до збільшення пенсій, тому при підвищенні базових соціальних гарантій співвідношення доходів та видатків Пенсійного Фонду України суттєво не змінюється. Виведення заробітної плати «з тіні» сприятиме збільшенню надходжень до Пенсійного Фонду України. У цьому велику роль відіграє проведення роз'яснювальної роботи в засобах масової інформації (наприклад, соціальні відеоролики), щоб працівники розуміли ризики, на які вони себе наражають погодившись працювати з неофіційною заробітною платою. При цьому, бажано акцентувати увагу на негативних наслідках, які можуть бути в найближчому майбутньому (невиплата частини заробітної плати, обчислення в зменшеному розмірі «лікарняного», «відпускних» тощо), оскільки деякі працівники молодшого віку скептично ставляться до негативних наслідків в перспективі (зменшений розмір пенсії), враховуючи динамічність законодавства та недотримання принципу легітимних очікувань при прийнятті нормативно-правових актів (останне знаходить своє підтвердження в Рішеннях Конституційного Суду України).

Легальні відносини (трудові, цивільні) як і попередній чинник залежать від бажання страхувальника (в першу чергу) дотримуватися законодавства та не економити на фонді оплати праці. Для цього законодавець має передбачити як каральні санкції за порушення так і заохочувальні заходи за дотримання законодавства. Позитивним є, наприклад, підтримка малого і середнього бізнесу з питань часткової зайнятості в зв'язку з запровадженням карантину за умови, якщо страхувальник протягом останніх п'яти років не порушував трудового законодавства. Якщо підтримка бізнесу буде залежати від добросовісності і законслухняності страхувальника, то це стимулюватиме останніх до дотримання законодавства.

В даному питанні є проблемний аспект – належний контроль. Адже відсутність факту притягнення страхувальника до відповідальності за порушення трудового законодавства не свідчить про відсутність порушень, а свідчить про відсутність виявлених (зафіксованих) порушень трудового законодавства. Тому варто приділити увагу організації роботи контролюючих органів. Внесення змін до Кодексу законів про працю України, якими змінено санкції для страхувальника, мають допомогти страхувальнику ставати кращим вже після попередження, не чекаючи штрафу. Також лояльніший підхід до порушника зменшить його бажання чинити вплив на працівника контролюючого органу. Якщо на розмір заробітної плати працівника контролюючого органу впливатиме кількість якісно зафіксованих порушень страхувальником трудового

законодавства, то це теж сприятиме зменшенню бажання працівника контролюючого органу піддатися впливу порушника.

Також слід звернути увагу, що навіть не за всі виявлені порушення страхувальника може бути притягнуто до відповідальності (наприклад, сплинув строк притягнення до відповідальності). Тому доцільно при встановленні в законодавстві пільгових умов для страхувальників, акцентувати увагу на тому, що страхувальник може використати пільгу при відсутності встановлених порушень трудового законодавства за певний період, незалежно від факту притягнення до відповідальності за таке порушення.

Своєчасність сплати внеску стимулюється нарахуванням пені та застосуванням штрафних санкцій за порушення строку сплати. Проте, наявність боргу по сплаті внеску є; передбачені механізми погашення боргу для страхувальників, які мають бажання сплатити борг. Можливо варто передбачити в законодавстві застосування до страхувальників-фізичних осіб та керівництва страхувальників-юридичних осіб обмежувальних заходів (наприклад, обмеження на виїзд за кордон) до погашення боргу.

Розмір внеску не повинен бути занадто малим, щоб надходження до Пенсійного Фонду дозволяли здійснювати виплату пенсій, разом з тим розмір внеску не повинен бути завеликим, щоб не стимулювати страхувальників переводити «в тінь» частину фонду оплати праці. Законодавство в частині визначення розміру ЄСВ постійно реформується, враховуючи критику страхувальників та зловживання правом. На сьогодні ЄСВ становить 22 відсотки.

Статистична інформація із сайту Державної Податкової Служби [6] щодо надходжень ЄСВ за 2017-2019 роки відтворена на рис. 2.

База нарахування ЄСВ складається з різних видів доходу фізичних осіб. При цьому, законодавець встановив максимальну величину бази нарахування ЄСВ – п'ятнадцять розмірів мінімальної заробітної плати, яка встановлена у періоді, за який обчислюється ЄСВ. Дане обмеження доцільне, і змінювати його (збільшувати чи зменшувати) не потрібно, оскільки при збільшенні буде зазнавати додаткових витрат по сплаті ЄСВ страхувальник, що не сприятиме легалізації заробітної плати, при зменшенні буде погіршено становище застрахованої особи (менший розмір доходу буде враховано при обчисленні пенсії та інших виплат із системи загальнообов'язкового державного соціального страхування). Проте, доцільно змінити підхід законодавця до імперативних засад визначення максимальної величини, надавши можливість страхувальнику (у якого фінансування здійснюється не з бюджету) в добровільному порядку збільшити максимальну величину до розміру, встановленого законодавцем.

Тобто на законодавчому рівні встановлена максимальна величина доходу, з якого справляється ЄСВ в обов'язковому порядку, та має бути встановлена можливість додатково на добровільних засадах страхувальнику самостійно збільшити максимальну величину доходу на своєму підприємстві до межі, яка законодавцем встановлена як максимальна межа для добровільного збільшен-

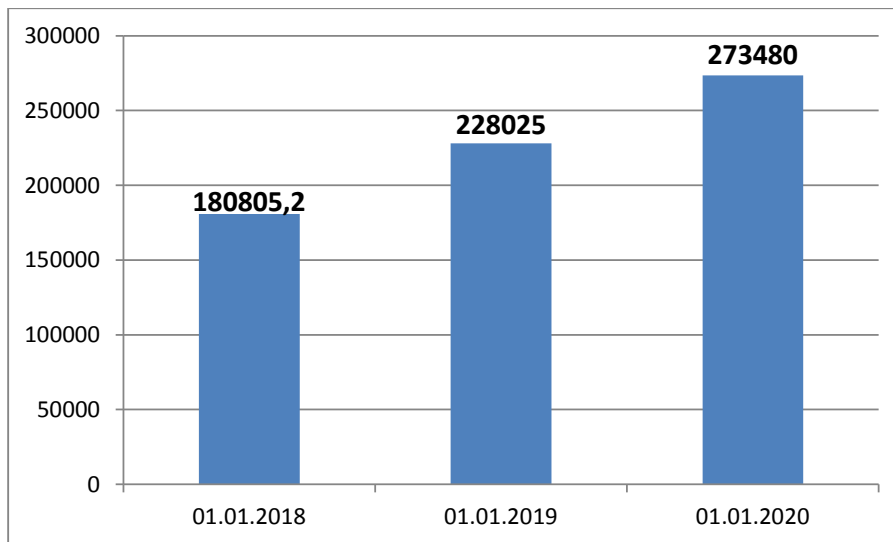


Рис. 2. Надходження ЄСВ (млн. грн.)

ня бази нарахування ЄСВ. Оптимальним в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування буде збільшення максимальної межі до двадцяти відсотків. Всім, хто бажає бути застрахованим ще на більші суми варто скористатися третім рівнем пенсійного страхування – недержавним пенсійним забезпеченням.

Зазначені вище чинники впливають на надходження коштів до Пенсійного Фонду України як складника коштів ЄСВ. Дані надходження враховуються в персоналізованому обліку застрахованих осіб та впливають на обчислення стажу і доходу, з яких розраховується пенсія.

Пенсійний Фонд України також отримує кошти, які пов'язані із застрахованою особою та не враховуються при обчисленні пенсії (регресні виплати по пенсіях, пеня, штрафи за несвоєчасне перерахування тощо). Пропозиції щодо збільшення надходжень, зокрема, по пільгових пенсіях вже були запропоновані в публікації (зазначено в огляді літератури). Також Пенсійний Фонд України отримує кошти, які не пов'язані із застрахованими особами – збір з деяких видів господарських операцій. В даній сфері можливі зловживання учасників правовідносин, спрямовані

на мінімізацію витрат по сплаті збору до Пенсійного фонду України. Наприклад, при укладанні договорів купівлі-продажу сторони визначають ціну, яка не завжди відповідає реальній. В даній ситуації також варто проводити роз'яснювальну роботу в засобах масової інформації з зазначенням інформації з відкритих джерел (наприклад, єдиного державного реєстру судових рішень) про негативні наслідки, які можуть настати при визнанні угоди купівлі-продажу недійсною. Розуміння особою того, що вона може втратити більше, ніж зекономить спонукатиме не занижувати базу для нарахування збору.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Враховуючи вищевикладене, пропоную внести наступну зміну до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», а саме: частину третю статті сьомої доповнити реченням наступного змісту: «За заявою страхувальника (крім бюджетних організацій) максимальна величина бази нарахування єдиного внеску може бути збільшена до двадцяти відсотків від встановленої Законом максимальної величини бази нарахування єдиного внеску.»

Список літератури:

1. Видатки та доходи бюджету Фонду. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/> (дата звернення: 23.04.2020).
2. Адамик О.В. Класифікація власних коштів Пенсійного фонду України: проблеми застосування та шляхи реформування. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. 2009. № 23. С. 23–29. URL: http://library.tneu.edu.ua/images/stories/praci_yukladachiv/%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%82%20%D0%9E%D0%90/%D0%9A%D0%9E%D0%91%D0%A1%D0%A1%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%BA%20%D0%9E.%D0%92/000%D0%9A%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B2%D0%B%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D1%88%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf (дата звернення: 19.06.2020).
3. Кучма О.Л. Підстави підтвердження стажу роботи в шкідливих умовах. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 4. С. 141–145. URL: <http://law.journalsofznu.zp.ua/visnik-4-2-2012/1337-kuchma-o-l-pidstavi-pidtvrdzhennya-stazhu-roboti-v-shkidlivikh-umovakh-pratsi> (дата звернення: 19.06.2020).
4. Панченко І.В. Фінансовий стан та основні проблеми діяльності Пенсійного фонду України. *Економічний часопис XXI*. 2012. № 9-10. С. 45–47. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48333/14-Panchenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 19.06.2020).
5. Лаврук Н.А., Гредней Н.М. Сучасний стан та прогнозування надходжень до Пенсійного фонду України. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 1006–1011. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/168.pdf (дата звернення: 19.06.2020).

6. Інформація про надходження коштів єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. URL: <http://tax.gov.ua/datasets.php?d=DFS20160223173813> (дата звернення: 24.04.2020).

References:

1. Vydatky ta dokhody byudzhetu Fondu [Expenditures and revenues of the Fund's budget]. Available at: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/> (accessed 24 April 2020).
2. Adamik, O.V. (2009). Klyasyfikatsiya vlasnykh koshtiv Pensiynoho fondu Ukrainy: problemy zastosuvannya ta shlyakhy reformuvannya [Classification of own funds of the Pension Fund of Ukraine: problems of application and ways of reforming]. *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu* [Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University], no. 23, pp. 23–29. Available at: http://library.tneu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv/%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%82%20%D0%9E%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%91%D0%A1%D0%A1/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%BA%20%D0%9E.%D0%92/000%D0%9A%D0%B-%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BA-%D0%BE%D1%88%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf (accessed 19 June 2020).
3. Kuchma, O.L. (2012). Pidstavy pidtverdzhennya stazhu roboty v shkidlyvykh umovakh [Grounds for confirmation of work experience in hazardous conditions]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu* [Bulletin of Zaporizhia National University], no. 4, pp. 141–145. Available at: <http://law.journalsofznu.zp.ua/visnik-4-2-2012/1337-kuchma-o-l-pidstavi-pidtverdzhennya-stazhu-roboti-v-shkidlivikh-umovakh-pratsi> (accessed 19 June 2020).
4. Panchenko, I.V. (2012). Finansovyy stan ta osnovni problemy diyal'nosti Pensiynoho fondu Ukrainy [Financial condition and main problems of the Pension Fund of Ukraine]. *Ekonomichnyy chasopys XXI* [Economic Journal XXI], no. 9–10, pp. 45–47. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48333/14-Panchenko.pdf?sequence=1> (accessed 19 June 2020).
5. Lavruk, N.A., & Grendey, N.M. (2017). Suchasnyy stan ta prohnouzuvannya nadkhodzen' do Pensiynoho fondu Ukrainy [Current state and forecasting of revenues to the Pension Fund of Ukraine]. *Ekonomika i suspil'stvo* [Economy and society], no. 13, pp. 1006–1011. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/168.pdf (accessed 19 June 2020).
6. Informatsiya pro nadkhodzhennya koshtiv yedynoho vnesku na zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya [Information on receipt of single contribution funds for compulsory state social insurance]. Available at: <http://tax.gov.ua/datasets.php?d=DFS20160223173813> (accessed 24 April 2020).